

चितवनको साहित्यिक उन्नयनमा साहित्य सङ्गम चितवनको योगदान

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुर नेपाली विभागको स्नातकोत्तर
तह (एम.ए.) द्वैस्रो वर्षको दुस्रो पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

निर्मलादेवी शर्मा

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग

भरतपुर, चितवन

२०६७

चितवनको साहित्यिक उन्नयनमा साहित्य सङ्गम चितवनको योगदान

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
वीरिन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुर नेपाली विभागको स्नातकोत्तर
तह (एम.ए.) दोस्रो वर्षको दोस्रो पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधनिर्देशक

विष्णुप्रसाद सापकोटा

उपप्राध्यापक

शोधार्थी

निर्मलादेवी शर्मा

वीरिन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग

भरतपुर, चितवन

त्रि.वि. दर्ता नं. ४१२१८-९५

२०६७

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

चितवनको साहित्यिक उन्नयनमा साहित्य सङ्गम चितवनको योगदान शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुर, नेपाली विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि छात्रा निर्मलादेवी शर्माले मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रबाट म पूर्णरूपमा सन्तुष्ट छु । अतः यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति:- २०६७/ /

.....

विष्णुप्रसाद सापकोटा

उपप्राध्यापक

नेपाली विभाग

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुर, चितवन

कृतज्ञताज्ञापन

चितवनको साहित्यिक उन्नयनमा साहित्य सङ्गम चितवनको योगदान शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयको दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा कुशल निर्देशन गर्नु हुने शोधनिर्देशक आदरणीय गुरु उपप्राध्यापक विष्णुप्रसाद सापकोटाप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । साथै प्रस्तुत शीर्षकमा शोधपत्र तयार गर्न अवसर प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा.नारायणप्रसाद खनाल तथा नेपाली विभागप्रति म सदा कृतज्ञ छु ।

अध्ययनका सन्दर्भमा आवश्यक सुझावका साथै सामग्रीसमेत उपलब्ध गराउनु हुने आदरणीय समालोचक डी.आर.पोखरेल, रविकिरण निर्जीव, साहित्य सङ्गम चितवनका अध्यक्ष भवनाथ सडौला, सचिव द्वारिका नेपाल, कोषाध्यक्ष रमेशप्रभात, इन्द्र रेग्मी, पोषराज पौडेल साथै विभिन्न सङ्घसंस्थाका अध्यक्ष एवम् पदाधिकारीहरुप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । सामग्री सङ्कलन र अध्ययन कार्यलाई सहज तुल्याइदिने रामेश्वर पुस्तकालय, वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस पुस्तकालय र जिल्ला विकास समिति चितवनलाई म धन्यवाद दिन चाहन्छु । यसैक्रममा आफ्नो वैयक्तिक विवरण उपलब्ध गराइदिनु हुने साहित्य सङ्गम चितवनबाट सम्मानित प्रतिभाहरुप्रति पनि म आभारी छु । अध्ययनका लागि सहज वातावरण तयार गरिदिने मेरा आफन्तहरु साथै आफ्नो कार्यव्यस्तताका बीच पनि शोधपत्रलाई यथाशक्य शुद्धसँग टडकन गरिदिने मेरो भाइ मुरारीप्रसाद आचार्यलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग पुर्याउने सबैप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा, प्रस्तुत शोधपत्र मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि.नेपाली विभाग वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुर समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति :- २०६७/६/१६

.....
निर्मलादेवी शर्मा
नेपाली विभाग
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन
शैक्षिक सत्र २०६२-०६४

विषय-सूची

परिच्छेद : एक

१ शोधपरिचय	१-६
१.१ विषयपरिचय	१
१.२ समस्याकथन	१
१.३ शोधकार्यका उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको विवरणसमीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्य तथा महत्त्व	५
१.६ शोधकार्यको क्षेत्र र सीमा	५
१.७ सामग्री सङ्कलन विधि र शोधविधि	५
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	६

परिच्छेद दुई

२ चितवन जिल्लाको सङ्क्षिप्त परिचय	८-१८
२.१ पृष्ठभूमि	८
२.२ नामकरण	८
२.३ सीमाना	९
२.४ प्राकृतिक स्वरूप	९
२.५ नदी, नाला र कुण्ड	१०
२.६ राजनीतिक विभाजन	१०
२.७ जाति र भाषा	१०
२.८ धर्म	११
२.९ जनसंख्या	११
२.१० पर्यटन	१२
२.११ शिक्षा	१२
२.१२ यातायात	१३
२.१३ कृषि वालीहरु	१३
२.१४ हावापानी तथा तापक्रम	१४
२.१५ सञ्चार	१४

२.१६ स्वास्थ्य	१४
२.१७ उद्योग	१५
२.१८ साहित्य सृजनापरम्परा	१५
२.१९ निष्कर्ष	१८

परिच्छेद : तीन

३ चितवन जिल्लाका साहित्यिक सङ्घसंस्थाहरु	२०-३९
३.१ पृष्ठभूमि	२०
३.२ दर्ता भई सक्रिय भएका साहित्यिक सङ्घसंस्थाहरु	२१
३.२.१ साहित्य सङ्गम चितवन	२१
३.२.२ चितवन साहित्य परिषद	२२
३.२.३ चितवन वाङ्मय प्रतिष्ठान	२३
३.२.४ वाल्मीकि साहित्य सदन	२४
३.२.५ अभिव्यञ्जना साहित्य प्रतिष्ठान	२४
३.२.६ गजल मञ्च चितवन	२५
३.२.७ पल्लव साहित्य प्रतिष्ठान	२६
३.३ दर्ता नभएका तर सक्रिय रहेका साहित्यिक सङ्घसंस्था	२६
३.३.१ हाम्रो मभेरी साहित्य प्रतिष्ठान	२६
३.३.२ कैलाश साहित्य मञ्च	२७
३.३.३ कविडाँडा साहित्य प्रतिष्ठान	२८
३.३.४ अक्षर समूह	२८
३.३.५ गजल सन्ध्या चितवन	२८
३.३.६ मध्यक्षितिज वाङ्मय प्रतिष्ठान	२९
३.३.७ शब्द सञ्चार नेपाल चितवन	२९
३.३.८ गजल शिविर चितवन	२९
३.३.९ एकिकृत अखिल नेपाल जनसाँस्कृतिक महासङ्घ	३०
३.४ विगतमा साहित्यिक गतिविधि सञ्चालन गरेका तर हाल निस्किय रहेका सङ्घसंस्थाहरु	३०
३.४.१ नारायणी पुस्तकालय	३०
३.४.२ ज्ञानोदय पुस्तकालय	३१
३.४.३ चितवन साहित्य समिति	३१
३.४.४ अन्नपूर्ण परिवार	३१

३.४.५ समर्पण नाट्यसमूह	३१
३.४.६ सहिद नारायण दाहाल साहित्य परिषद	३२
३.४.७ सगरमाथा साहित्य समाज	३२
३.४.८ महाकवि देवकोटा पुस्तकालय	३२
३.४.९ साहित्य सुधा कुञ्ज	३२
३.४.१० गुराँस नाट्यसमूह	३३
३.४.११ माडी साहित्य समिति	३३
३.४.१२ उत्साही नारी प्रतिष्ठान	३३
३.५ गैर साहित्यिक उद्देश्यले खुले पनि साहित्यिक कार्य गरेका सङ्घसंस्थाहरु	३३
३.५.१ नारायणी कला मन्दिर	३३
३.५.२ रामेश्वर पुस्तकालय	३४
३.५.३ चितवन अध्ययन केन्द्र	३४
३.५.४ देवकोटा अध्ययन केन्द्र	३५
३.५.५ सिनर्जी एफ्.एम्.	३५
३.५.६ कालिका एफ्.एम्.	३६
३.५.७ हाम्रो एफ्.एम्.	३६
३.५.८ त्रिवेणी एफ्.एम्.	३६
३.५.९ रेडियो चितवन	३७
३.५.१० नारायणी एफ्.एम्.	३७
३.६ निष्कर्ष	३९

परिच्छेद : चार

४. साहित्य सङ्गम चितवनको परिचयात्मक विवरण	४१-९८
४.१ पृष्ठभूमि	४१
४.२ स्थापना तथा संस्थापकहरुको भेला	४२
४.३ नामकरण	४२
४.४ संस्था दर्ता	४३
४.५ उद्देश्यहरु	४३
४.६ सदस्यता	४४
४.६.१ साधारण सदस्य	४४
४.६.२ आजीवन सदस्य	४४
४.६.३ संस्थापक सदस्य	४६

४.७ साहित्य सङ्गम चितवनका अधिवेशनहरु	४७
४.८ कार्य समिति र तिनका कार्य	४७
४.८.१ पहिलो कार्य समिति	४७
४.८.२ दोस्रो कार्य समिति	४८
४.८.३ तेस्रो कार्य समिति	४९
४.८.४ चौथो कार्य समिति	५०
४.८.५ पाँचौ कार्य समिति	५१
४.८.६ छैटौ कार्य समिति	५२
४.८.७ सातौ कार्य समिति	५३
४.९ आयस्रोत	५५
४.१० साहित्य सङ्गम चितवनले गरेका कार्यहरु	५५
४.१०.१ स्रस्टा सम्मान तथा पुरस्कार	५५
४.१०.१.१ साहित्य सङ्गम सम्मानबाट सम्मानित प्रतिभाहरुको सङ्क्षिप्त परिचय	५६
४.१०.१.१.१ गोरखराज भारो	५६
४.१०.१.१.२ मदनमोहन जोशी	५७
४.१०.१.१.३ आनन्ददेव भट्ट	५८
४.१०.१.१.४ पोषराज पौडेल	५८
४.१०.१.१.५ निनु चापागाईं	५९
४.१०.१.१.६ पूर्णविराम	६०
४.१०.१.१.७ डी.आर.पोखरेल	६०
४.१०.१.१.८ कृष्णसेन इच्छुक	६२
४.१०.१.१.९ रविकिरण निर्जीव	६२
४.१०.१.२ स्व गणेश तथा हस्तकुमारी (लक्ष्मीदेवी) पन्त स्मृति पुरस्कारबाट सम्मानित प्रतिभाहरुको सङ्क्षिप्त परिचय	६३
४.१०.१.२.१ निमेष निखिल	६४
४.१०.१.२.२ निभा शाह	६४
४.१०.१.२.३ सरस्वती प्रतीक्षा	६५
४.१०.१.३ सहिद शिव पौडेल स्मृति पुरस्कारबाट सम्मानित प्रतिभाहरुको परिचय	६६
४.१०.१.३.१ रविकिरण निर्जीव	६७
४.१०.१.३.२ कपिल अज्ञात	६८
४.१०.१.४ स्व.मदनमोहन जोशी स्मृति पुरस्कार	६९
४.१०.१.४.१ खुशिराम पाख्रिन	६९

४.१०.२ मुखपत्र नौलो राँको प्रकाशन	७०
४.१०.२.१ नौलो राँको (अङ्क १, पूर्णाङ्क ६, २०४७ असोज)	७०
४.१०.२.२ नौलो राँको (अङ्क १, पूर्णाङ्क ७, २०५६)	७३
४.१०.२.३ नौलो राँको (अङ्क १, पूर्णाङ्क ८, २०६४)	७५
४.१०.२.४ नौलो राँको (वर्ष ४१, अङ्क ९, २०६६ मार्ग)	७७
४.१०.३ साहित्य सङ्गम चितवनद्वारा प्रकाशित साहित्यिक कृतिहरु	८१
४.१०.३.१ श्यामप्रसाद शर्मा र उनको लेखसङ्ग्रह साहित्यमा सापेक्षता (२०५४)	८१
४.१०.३.२ डी.आर.पोखरेल र उनको कृति यथार्थवादी समालोचनाको गोरेटोमा (२०५८)	८१
४.१०.३.३ ध्रुवकिरण रेग्मी र उनको कृति दरिद्रताको परिवेश (२०६२)	८२
४.१०.३.४ डी.आर.पोखरेल र उनको कृति साहित्य सङ्गम चितवनको विगत र वर्तमान (२०६४)	८३
४.१०.३.५ पूर्णबहादुर अधिकारी र उनको कृति अनुभूतिका त्रिवेणी (२०६५)	८४
४.१०.३.६ प्रकाश चापागाईं र उनको कृति स्मृतिका बिम्बमा सीता (२०६५)	८४
४.१०.३.७ चेतकान्त चापागाईं र उनको कृति चेतनमनका गुञ्जन (२०६६)	८६
४.१०.३.८ धनेश्वर भट्टराई र उनको कविता सङ्ग्रह आस्थाका स्वरहरु (२०६६)	८७
४.१०.३.९ सरिता तिवारी र उनको कविता सङ्ग्रह अस्तित्वको घोषणापत्र (२०६७)	८९
४.१०.३.१० डी.आर.पोखरेल र उनको कृति समालोचनाको रुपरेखा (२०६७)	९०
४.१०.४ मासिक साहित्य सङ्गम	९२
४.१०.५ जयन्तीहरु	९३
४.१०.५.१ भानुजयन्ती	९३
४.१०.५.२ रिमाज जयन्ती	९३
४.१०.५.३ कवि युद्धप्रसाद मिश्र जयन्ती	९४
४.१०.५.४ पारिजात स्मृति कार्यक्रम	९४
४.१०.५.५ कृष्णसेन इच्छुक स्मृति दिवस	९४
४.१०.५.६ हृदयचन्द्र सिंह विचार गोष्ठी	९४
४.१०.५.७ गोकुल जयन्ती	९५
४.१०.६ साधनाकारण (मैले कसरी लेख्न सिके/थाले) कार्यक्रम	९५
४.१०.७ लोकतान्त्रिक आन्दोलनमा सहभागिता	९५
४.१०.८ गणतान्त्रिक कविता आन्दोलन सम्पन्न	९६
४.१०.९ पारिजात काव्ययात्रा गणतान्त्रिक कविता प्रतियोगितामा ऐक्यवद्धता	९६
४.१०.१० गणतान्त्रिक कविता उत्सवमा ऐक्यवद्धता	९६
४.११ निष्कर्ष	९७

परिच्छेद : पाँच

५. चितवनको साहित्यिक उन्नयनमा साहित्य सङ्गम चितवनको योगदान	१००-१०५
५.१ पृष्ठभूमि	१००
५.२ योगदान	१००
५.३ साहित्य सङ्गम चितवनको शक्ति र सीमा	१०२
५.४ निष्कर्ष	१०५

परिच्छेद : छ

६. उपसंहार	१०७-११३
६.१ पहिलो परिच्छेद	१०७
६.२ दोस्रो परिच्छेद	१०७
६.३ तेस्रो परिच्छेद	१०७
६.४ चौथो परिच्छेद	१०८
६.५ पाचौं परिच्छेद	१०९
६.६ छैटौं परिच्छेद	११०
६.७ समग्र निष्कर्ष	११०

सन्दर्भग्रन्थसूची

सन्दर्भ पुस्तकसूची	११५
सन्दर्भ पत्रिकासूची	११५
सहयोग लिएका अन्य पत्रिकाहरु	११६

परिशिष्ट खण्ड

व्यक्ति परिचय फारमको नमुना	११७
लिखित अर्न्तवार्ताका लागि प्रश्नावली	११९
साहित्य सङ्गम चितवनको विधान	१२०
साहित्य सङ्गम चितवनबाट प्रकाशित पुस्तक तथा नौलो राँकोका अङ्कहरु	१२७
चितवन जिल्लाको नक्सा	१३०

तालिकासूची

तालिका नं. १	चितवन जिल्लाका भाषिक संख्या विवरण
तालिका नं. २	चितवन जिल्लाका धार्मिक संख्या विवरण
तालिका नं. ३	चितवन जिल्लाका विद्यालयहरूको विवरण
तालिका नं. ४	चितवन जिल्लामा स्थापित साहित्यिक संस्थाहरू
तालिका नं. ५	साहित्य सङ्गम चितवनको नेतृत्व र समयावधि
तालिका नं. ६	साहित्य सङ्गम सम्मानबाट सम्मानित प्रतिभाहरूको
तालिका नं. ७	स्वर्गीय गणेश तथा हस्तकुमारी (लक्ष्मीदेवी) पन्त स्मृति पुरस्कारबाट सम्मानित प्रतिभाहरू
तालिका नं. ८	सहिद शिव पौडेल स्मृति पुरस्कारबाट सम्मानित प्रतिभाहरू
तालिका नं. ९	स्वर्गीय मदनमोहन जोशी स्मृति पुरस्कारबाट सम्मानित प्रतिभाहरू
तालिका नं. १०	नौलो राँको पूर्णाङ्क ६, २०४७ मा समाहित रचनाहरूको विवरण
तालिका नं. ११	नौलो राँको पूर्णाङ्क ७, २०५६ मा समाहित रचनाहरूको विवरण
तालिका नं. १२	नौलो राँको पूर्णाङ्क ८, २०६४ मा समाहित रचनाहरूको विवरण
तालिका नं. १३	नौलो राँको पूर्णाङ्क ९, २०६६ मा समाहित रचनाहरूको विवरण
तालिका नं. १४	साहित्य सङ्गम चितवनको प्रकाशन नौलो राँकोको संक्षिप्त परिचय
तालिका नं. १५	साहित्य सङ्गम चितवनबाट प्रकाशित पुस्तकहरू

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

एम.ए.	मास्टर्स अफ आर्ट्स
एफ्.एम्.	फ्रिक्वेन्सी अफ मोडुलेसन
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
जि.वि.स.	जिल्ला विकास समिति
न.पा.	नगरपालिका
भ.न.पा.	भरतपुर नगरपालिका
डा.	डाक्टर
प्रा.	प्राध्यापक
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
जि.प्र.का.	जिल्ला प्रशासन कार्यालय
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
स्व.	स्वर्गीय
सम्पा.	सम्पादक
क्र.सं.	क्रमसंख्या
व.की.मी.	वर्ग किलोमिटर
वि.सं.	विक्रम सम्वत्